

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Herb Grudziądz

Rok XIV: 2016

Nr 23 (476)

Data odczytu: 29.06.2016 r.

Data wydania: 29.06.2016 r.

Edward Wiśniewski

Ulica Chopina w Grudziądzu i jej historia. Nazewnictwo ulicy

Ulica kilkakrotnie zmieniała nazwę w różnych okresach, a mianowicie:

1. Bischoffstraße, 1897-1920, nazwa pochodzi od zasłużonego rajcy miejskiego;
2. Ulica Biskupia, 1920-1925, mylnie nazwana od Bischoff, z języka niemieckiego tj. biskupa;
3. Ulica Świętego Wojciecha, 1925-1939, nazwano w okresie międzywojennym XX w.;
4. Bischoffstraße, 1939-1945, okupant przywrócił pierwotną nazwę;
5. Ulica Chopina, 1945 do chwili obecnej. Ulica ta nie ma nic wspólnego z muzyką.

Historia

Dwa trakty komunikacyjne przebiegały przez osiedle Przedmieście Chelmińskie, które jest usytuowane na południe od Rowu Hermana:

Ulica Chopina z głazem pamiątkowym Internatu.
Fot. P. Bilski.

- pierwszy trakt łączył miasto Grudziądz z Chelmem, to obecna ulica Chelmińska,
- drugi trakt był skierowany z miasta do Radzyna Chelmińskiego – to obecnie ulica Hallera.

Tuż za Rowem Hermana istniało w poprzednich wiekach pastwisko dla bydła. Bydło pędzono ze Zbożowego Rynku (obecnie Al. 23 Stycznia) przez tzw. Kuh-Trifft i przez most Kuh-Brücke. Na południe od

pastwiska we wczesnym średniowieczu było jezioro, które powoli wysychało. W XX w. istniały jeszcze dwa bagna pomiędzy obecnymi ulicami Konarskiego i Nad Torem oraz tzw. Sahara, od wymienionych bagien do ul. Hallera zamieniona na tzw. Plac ćwiczeń dla wojska. Do XVIII w. wiadomości o tym terenie są bardzo skąpe.

Dopiero mapy z lat 1798 i 1802 wskazują, że istniał tam Dwór Piaskowy (Sandhoff) w okolicy obecnego wiaduktu przy ul. Hallera. W 1820 r. mieszkało tam w okolicy 70 mieszkańców. Po 1772 r. Prusacy zbudowali również inne dwory, np. Czerwony Dwór (Rothoff) w pobliżu obecnej ulicy Konarskiego i Nad Torem; Nowy Dwór (Neuhoff) w okolicy obecnego Zakładu Wodociągów przy ul. Hallera; Leśny Dwór (Waldhoff), który znajdował się przy obecnej ulicy Parkowej i Lotniczej; Biały Dwór w Małym Rudniku. W latach przełomowych XVII i XVIII w. w okolicy obecnej ulicy Brzeźnej i Chełmińskiej powstała katownia, przeniesiona ze Starego Miasta, z wieży katowskiej, której resztki znajdują się obecnie przy ul. Groblowej i al. 23 Stycznia (naroże południowo-wschodnie murów miejskich). Łącznikiem obu traktów była droga – obecnie ul. Narutowicza, gdzie w 1882 r. powstała Rzeźnia Miejska.

Z naroża ul. Chełmińskiej i Narutowicza prowadziły drogi do Czerwonego Dworu – ul. Czerwonodworna, która została skrócona w 1882 r. przez przebiegający tor kolejowy (dworzec Grudziądz – Przedmieście). Od tego dworca istniała droga na południe do osady Gellbudy znajdującej się przy ujściu Maruszanki do jeziora Rudnickiego. Nazwano ją ul. Gellbudzką – obecna ul. Konarskiego. Druga droga łączyła ul. Chełmińską z Nowym Dworem – to ulica Bischoffstraße – obecnie Chopina. Została ona również skrócona przez zabudowę koszar w 1890 r. dla Infanterie Regiment nr 141 – przy obecnej ul. Konarskiego. Służyły one dla batalionu fortecznego karabinów maszynowych. Po I wojnie światowej nazwano te koszary im. Przemysława II. Łącznikiem obu ulic jest obecna ulica Zaciszna, dawniej Myśliwska. Koszarowy budynek równoległy do tej ulicy jest obecnie budynkiem mieszkalnym. Wg map z XIX i początku XX w. ulica Chopina była luźno zabudowana. Osiedlali się tu głównie początkowo pracownicy lasu, następnie pracownicy Rzeźni Miejskiej, wolnych zawodów, jak kowale (ze względu na jarmark w Rzeźni), rzeźnicy itp. Powstały sklepy handlowo-usługowe. Mieszkało tu również dużo rodzin kolejarskich. Właścicielami byli głównie obywatele niemieccy, którzy w 1920 r. przenieśli się do Rzeszy.

Ulica Chopina

Ulica ta otrzymała wybrukowaną jezdnię już w 1871 r. Opis poszczególnych domostw opisałem wg Ksiąg adresowych okresu międzywojennego w XX w.

Strona nieparzysta.

Od nr 1 do 11 były to obiekty wojskowe.

Nr 1/3. W tych obiektach budowlanych powstała filia instytucji wojskowej o nazwie „Fortyfikacja Grudziądz”, podległej głównej instytucji, która mieściła się przy ul. Kwiatowej 16. zbudowanej w 1898 r. Zadaniem tej instytucji było kierowa-

nie budową koszar w południowej części Grudziądza. Posiadała duże zaplecze magazynowe. Po 1920 r. magazyny pod nr 1 były użytkowane przez p. Kremara, który przechowywał w nich plody rolne, materiały opałowe i sieczkarnię. W latach 30. XX w. użytkownikiem był A. Zwoliński, trudniący się skupem skór, a p. Grunwald – skupem i sprzedażą ziemiopłodów, zboża i nawozów sztucznych. W czasie działań wojennych w 1945 r. magazyny uległy zniszczeniu. Budynek nr 3 w 1920 r. przekształcono w kasyno oficerskie. Mieściło się tam również Towarzystwo Gimnastyczne Sokół. Obiekt ten przeżył zawieruchę wojenną. Obecnie jest tam Hotel Kowalkowski.

Nr 5. Mieszkały tam rodziny wojskowe, np. pułkownik Lawicz, następnie kapitan Warzecha. Jest to dom parterowy.

Nr 7, 9, 11. Były to magazyny wojskowe, które przetrwały do chwili obecnej. W czasie okupacji były to obiekty Wehrmachtu. Po 1945 r. zajęła je Armia Czerwona, przetrzymując tam jeńców wojennych. Chorzy, słabi i niedołęźni byli likwidowani i chowani w pobliskim ogrodzie. Główny magazyn był nazywany Schirrhof.

Następne budynki to tzw. piętrówki.

Nr 13. Właściciel Florczak, dom mieszkalny.

Nr 15. Właściciel Franz Strzelecki. W 1920 r. odkupił ten dom i założył na zapleczu kuźnię, która przetrwała do jego śmierci w 1934 r. Właściciel mieszkał w domku jednorodzinny w ogrodzie. Od ulicy był dom mieszkalny, jednopiętrowy ze sklepem wielobranżowym Adama Wilczyńskiego. W 1927 r. przejął ten obiekt zięć właściciela Karol Mechliński i użytkował go do 1939 r. Sklep był dobrze zaopatrzony w towary.

Nr 17, 19. To budynki mieszkalne p. Chmielewskiego i Paciecha.

Nr 13, 15, 17, 19 przetrwały aż do 1988 r. Wtedy je rozebrano i pobudowano 4 bloki (4. piętrowe) mieszkalne.

Nr 21, 23. Właścicielem był Wielobicki – mieszkał w domu 21 w ogrodzie. Natomiast dom nr 23 był to dom mieszkalny ze sklepem kolonialnym. W 1927 r. obiekty te przejął Jan Mądrowski.

Od nr 25 do 29 to tereny nie zabudowane. Obecnie jest tam blok mieszkalny pobudowany w czasach PRL-u.

Nr 31 – 41. Dnia 21 XI 1927 r. Rada Miejska podjęła uchwałę o wydzierżawieniu od Ministerstwa Komunikacji dwóch budynków po byłych koszarach przy ul. Radzyńskiej z przeznaczeniem dla bezrobotnych i bezdomnych. Mieszkańcy tych bloków byli pod nadzorem Urzędu Miejskiego.

Nr 33 – 39 Internat Kresowy.

Internat ten, to dawniejsze kasyno podoficerskie po koszarach hetmana A. Czarneckiego. Budynek ten, dnia 11 III 1928 r. przekazano Tow. Charytatywnemu „Pomoc Dzieciom i Młodzieży z terenów wschodnich”. Zamieszkiwały tam przeważnie sieroty. Budynek ten został oddzielony plotem od pozostałych budynków

dawnych koszar. Do II wojny światowej działalność w tym domu omówiona jest przez Marka Szajerkę w Biuletynie KMDG, R. XIII (2011), nr 29 (298), z dnia 26.11.2011 r. Poprzednio działość zamieszkiwała w Działdowie. 11 IX 1939 r. okupant hitlerowski wysiedlił dzieci, przekazując je do sierocińców. Początkowo gmach ten stał się własnością władzy cywilnej – Selbstschutzu, a zamieniono go na obóz przejściowy. Organizacja ta składała się z miejscowych Niemców. Już 18 IX 1939 r. internowano pierwszych Polaków – głównie z inteligencji: nauczycieli, adwokatów, kupców a nawet przedstawicieli klasy robotniczej oraz księży. Stąd wysyłano więźniów na zagładę, m.in. na rozstrzelanie do Księżych Gór, Mniszka k. Świecia, Klamrów, jak i też do obozów koncentracyjnych. Dnia 29 X 1939 r. zabrano 9 Polaków z Internatu na pokazowe rozstrzelanie na Plac J. Piłsudskiego. Dziesiąty więzień – wachmistrz Borkowski został doprowadzony z innego pomieszczenia policji niemieckiej. Przez internat przeszło ok. 5000 ludzi a zginęło ok. 200 osób. Byli oni sądzeni przez tzw. Sondergericht (Sąd doraźny), któremu przewodniczył dyrektor niemieckiego banku Reiffeisenbank dr Gramze w asyście optyka Rittera i Fritza Abromeita, syna drogerzysty. Ten koszmar trwał do połowy grudnia 1939 r. Następnie ten budynek przejęło wojsko niemieckie, osadzając pierwszych jeńców Francuzów a następnie Anglików. Byli oni zatrudniani w licznych zakładach przemysłowych jak i przy budowie osiedla na Chelmińskim Przedmieściu dla poszkodowanych Niemców, którzy ucierpieli podczas nalotów alianckich w Niemczech. Osiedle mieściło się od obecnej ulicy Wiejskiej do ul. Jackowskiego. W 1945 r. ewakuowano jeńców w głąb Niemiec. Budynek bardzo ucierpiał w działaniach wojennych w 1945 r. i po wojnie został rozebrany. Obecnie – w celu upamiętnienia Internatu Kresowego, znajduje się tam głąz z napisem: „Ofiarom zbrodni hitlerowskich, więzionych w dawnym gmachu Internatu – społeczeństwo miasta”.

Ul. Chopina, strona parzysta.

Nr 2 i 4. Domy te, trzypiętrowe, zostały wykupione po I wojnie światowej przez polskiego emigranta z USA Feliksa Staruszkiewicza, który założył tu kuźnię, dobrze prosperującą ze względu na bliskość jarmarku na terenie rzeźni. Warsztat ten działał jeszcze w czasach 50. XX wieku.

Nr 6 i 8. Właściciel Jan Belcik. Są to dwupiętrowe domy mieszkalne. Właściciel posiadał również sklep spożywczy.

Nr 10 i 12. Właściciel Wacław Gańcza mieszkał pod nr 10, gdzie zajmował się również kupiectwem a pod nr 12 mieszkali lokatorzy.

Nr 14. Właścicielka Joanna Jaworska. Jest to dom mieszkalny. Mieszkał tam m.in. Feliks Cetkowski – pracownik kolei.

Nr 16. Właściciel domu Józef Wojciechowski posiadał warsztat rzeźnicki. Mieszkali m.in. B. Łazarski – stolarz, Jan Piórkowski – pracownik fizyczny.

Nr 18. Właściciel Franciszek Złotowski, dom jednopiętrowy, mieszkalny.

Nr 22 i 22. Właściciel Robert Borkowski posiadał warsztat cukierniczy, a później i piekarski. Dom ten, to trzypiętrowa kamienica, lokatorska. Na początku lat

20. XX w. istniał tam warsztat piekarniczy Bronisława Sikorskiego, który przeniósł się w 1926 r. na ul. Chelmińską.

Nr 24 (obecnie nr 28). Właściciel to Zygmunt Jasiński zamieszkały we Włocławku. Zawiadywał domem Alojzy Głowczewski. Mieściła się tam restauracja Marcina Jarczyńskiego i sklep rzeźniczy Adolfa Strehlke, warsztat krawiecki – Konstanty Uszler. Mieszkał tam m.in. Julian Budziński – pracownik PKP, Wilhelm Bartel – badacz mięsa, Leonard Zawadzki – cieśla. Jest to dom trzypiętrowy.

Dotychczas opisane domy nadal istnieją. Natomiast domy do końca ul. Chopina zostały zniszczone i nie istnieją.

Nr 26. Właściciel Fr. Romatowski, dom mieszkalny.

Nr 28 – 30. Właściciel Władysław Karmiński – posiadał sklep rzeźniczy pod nr 30 i tam zamieszkiwał. Pod nr 28 był warsztat szewski Józefa Marksa.

Nr 32. Właściciel Schachsneider mieszkał przy ul. Fortecznej a w domu tym zamieszkiwali robotnicy.

Nr 36 – 38. Właścicielka Zofia Maciek zamieszkiwała w Mławie. Domek mieszkalny, którego administratorem był Jan Cywiński.

Nr 42. Właściciel Eugeniusz Smoliński posiadał sklep handlowo-spożywczy. Był to okazały dom trzypiętrowy, w którym zamieszkiwali m.in. kowale – Fr. Malinowski. Józef Podajski, Klemens Domachowski, plutonowi St. Hyzy, Fr. Olszewski, Cz. Biały oraz kolejarze i robotnicy. Miał tam swój warsztat szewski Wł. Zawadzki.

Nr 44. Właściciel Antoni Roman, domek mieszkalny, jednopiętrowy.

Nr 46. Właściciel Marcin Kaszewski, domek mieszkalny.

Wybitne osobistości zamieszkujące ul. Chopina

Zofia Staruszkiewicz – sportsmenka (1918-1996)

Zofia Staruszkiewicz była najlepszą lekkoatletką okresu międzywojennego XX wieku w Grudziądzu. Urodziła się w Buffalo (USA) dnia 15 V 1918 r. z ojca Feliksa i matki Anny Joachimowicz. Oboje rodzice poznali się we Wiedniu i postanowili wyjechać do USA, w celu poszukiwania lepszego życia. Wkrótce wzięli ślub, urodziło im się czworo dzieci. Zofia była drugim dzieckiem.

Kiedy powstało Państwo Polskie, po I wojnie światowej Feliks Staruszkiewicz wraz z rodziną postanowił wrócić do Polski i w 1922 r. wybrał Grudziądz. Zamieszkał przy ówczesnej ulicy Biskupiej, gdzie odkupił kamienicę nr 2 i 4. Założył

Zofia Staruszkiewicz. Narodowe Archiwum
Cyfrowe, sygn. 1-S-790.

na zapleczu kuźnię, gdyż był kowalem. Warsztat ten prosperował, aż do lat 50. XX w. W czasie okupacji niemieckiej Feliks Staruszkiewicz został aresztowany i przebywał w obozie koncentracyjnym Mathausem-Gusen a rodzina ukrywała się w Lesznie. Feliks powrócił z obozu w 1946 r. Córka Zofia uczyła się w Szkole Edukacyjnej Handlowej przy obecnej ul. Armii Krajowej – dawniej ulicy Sobieskiego. Wybitne zdolności lekkoatletyczne zauważył u niej znany trener P. Baczyński z Wąbrzeźna. Pierwsze zawody odbyły się 13 V 1935 r. w Grudziądzu i zakończyły się jej sukcesem. Wstąpiła do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Specjalizowała się w biegach krótkich na 50, 100, 200 (szczególnie) metrów i w sztafetach. Zdobyła łącznie 11 złotych, 2 srebrne i 2 brązowe medale mistrzostw Polski. Została powołana do kadry na Olimpiadę w Helsinkach. Ale II wojna światowa obaliła jej zamiary w działalności sportowej. Startowała po 1945 do 1949 r., ale nie zaliczyła znaczących sukcesów. Tragiczny los spotkał narzeczonego Zofii Jana Tylewicza – oficera WP zamordowanego w Katyniu. Zofia Staruszkiewicz podjęła pracę jako księgowa w Spółdzielni „Społem” w dawnym domu Korzeniewskich przy Rynku Głównym 22 – 24. Przeszła na emeryturę w 1983 r. a mając 78 lat zmarła. Niestety powojenne władze miasta, jak i część społeczeństwa nie uhonorowała jej działalności sportowej.

(Opracowano na podstawie „Rocznik Grudziądzki” t. XXI, str. 293).

Ppor. pilot Jan Budziński

Jan Budziński urodził się 22 VI 1916 r. w Grudziądzu przy ówczesnej ul. Bischoffstraße, to jest obecnej ul. Chopina 28. Już od najmłodszych lat interesował się lotnictwem. Wpływ na ukształtowanie jego zainteresowań miał starszy brat Konrad, który pracował jako mechanik samolotowy na lotnisku.

W 1935 r. Jan Budziński ukończył trzyletnią Szkołę Podoficerów Piechoty dla małoletnich w Nisku nad Sanem. Otrzymał następnie przydział do 4 pułku lotniczego w Toruniu (służba wojskowa) i szkolił się

Jan Budziński. Anglia 1940 r.

w Wyższej Szkole Pilotów w Grudziądzu. Stał się absolwentem Szkoły Bombardowania Lotniczego w naszym mieście. Dnia 2 IX 1939 r., walczył w bitwie pod Grudziądzem w III kluczu kpt. T. Rolskiego 141 Eskadry Myśliwskiej w rejonie Gruta-Łasin. Dnia 17 IX 1939 r. przekroczył granicę polsko-rumuńską a następnie przez Francję dostał się do Wielkiej Brytanii. Dnia 12 VIII 1940 r. otrzymał przydział do 145 dywizji RAF a 31 VIII 1940 r. w Drem. Dnia 11 IX 1940 r. sierżant Jan Budziński zestrzelił niemiecki myśliwiec Bf 109, dnia 27 IX 1940 Bf 110 a 7 X 1940 r. brał udział w zestrzeleniu myśliwca Bf 109 (1/2 zestrzelenia). Ze względu na chorobę zajmował się szkoleniem młodszych pilotów w dwuletniej Szkole

Obserwatorów Armii w Millano, czyli Szkole Strzelców Powietrznych w Daleross, został również instruktorem

pilotażu w 16 Szkole Pilotażu Podstawowego w Newton. Po demobilizacji w 1945 r. był właścicielem restauracji w Londynie. W 1953 r. wyjechał do Kanady, gdzie pracował w fabryce silników odrzutowych do samolotów. Od 1958 r. zamieszkał w USA w Pacific Palisades koło Los Angeles. Ppor. Jan Budziński został trzykrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych za zasługi w walce z nieprzyjacielem. Często odwiedzał krewnych i znajomych w Grudziądzu. Zmarł w Spring dnia 26 VIII 2007 r.

Opracowano na podstawie książki „Z Grudziądza na Anglię”, Gdańsk, Wydawnictwo Regnum, 2006.

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.